

УДК 159.923

**ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СУЧАСНИХ СТАРШИХ
ДОШКІЛЬНИКІВ**

Карабасва І.І.

**кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник, старший
науковий співробітник лабораторії психології дошкільника,**

Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України

[orcid.org/ 0000-0003-4286-2103](https://orcid.org/0000-0003-4286-2103)

У статті на основі проведеного теоретичного аналізу робіт та наукового спостереження розглядається питання надання сучасними дітьми старшого дошкільного віку переваг або відторгнень життєвим смислам. Представлено ієрархію ціннісних орієнтацій, які закладаються переважно в дошкільному віці. У статті висвітлюються особливості впливу соціокультурного середовища на формування ціннісних орієнтацій дошкільників.

Ключові слова: цінності, ціннісні орієнтації, ієрархія цінностей, наукове спостереження.

**Карабаева И.И. ОСОБЕННОСТИ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ
СОВРЕМЕННЫХ СТАРШИХ ДОШКОЛЬНИКОВ.**

В статье на основе проведенного теоретического анализа работ и научного наблюдения рассматриваются вопросы предоставления детьми старшего дошкольного возраста приоритетов и отторжений жизненным смыслом. Представлено иерархию ценностных ориентаций, которые закладываются преимущественно в дошкольном возрасте. В статье раскрываются особенности влияния социокультурной среды на формирование ценностных ориентаций дошкольников.

Ключевые слова: ценности, ценностные ориентации, иерархия ценностей, научное наблюдение.

**Karabayeva I.I. FEATURES OF VALUABLE ORIENTATIONS OF
MODERN SENIOR PRESCHOOL CHILDREN.**

In the article, on the basis of the theoretical analysis of works and scientific supervision, the questions of providing children of senior preschool age with priorities and rejections to life senses are considered. A hierarchy of value orientations, which are laid mainly in the preschool age, is presented. The article reveals the peculiarities of the influence of the sociocultural environment on the formation of value orientations of preschool children.

Keywords: *values, value orientations, hierarchy of values, scientific observation.*

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими практичними завданнями. Для ефективного виховання нового покоління вкрай необхідним є розуміння генезису ціннісних орієнтацій цього покоління. Ціннісні орієнтації – це перш за все переваги або відторгнення певних життєвих смислів як життєстверджуючого початку, готовність або не готовність вести себе у відповідності до них. Ціннісні орієнтації задають загальну спрямованість інтересам та устремлінням особистості, ієрархію індивідуальних переваг і зразків; цільову та мотиваційну програми; рівень домагань та престижних переваг; уявлення про належне та механізми селекції по критеріям значимості; міру готовності та рішучості (через вольові компоненти) через реалізацію особистісного проекту життя. Сучасні дослідження свідчать про те, що ціннісні орієнтації закладаються в старшому дошкільному віці та досягають певного рівня узагальненості. З одного боку відбувається узагальнення різних конкретних значимих змістів у трьох формах: діяльності, особистісних відношень, свідомості та пізнанні. З іншого боку по відношенню до цих узагальнених форм зовнішнього змісту виділяється усвідомлення свого особистого «Я». Отримані в нашому дослідженні матеріали генезису соціального розвитку дітей в умовах сучасного етапу розвитку суспільства дозволять усвідомити особливості ціннісних орієнтацій дитини і на їх основі в подальшому визначити характер виховного впливу.

Питання загальної проблеми, яким присвячується стаття. Проведений теоретичний аналіз робіт свідчить про те, що формування та

розвиток системи ціннісних орієнтацій особистості відбувається одночасно в ряді динамічних процесів, які здійснюються різними механізмами, які утворюють свого роду ієрархію. Розвиток ціннісних орієнтацій визначається паралельним протіканням процесів особистісної динаміки, кожен з яких на всіх стадіях забезпечує в тій чи іншій мірі інтеграцію внутрішнього та зовнішнього, баланс індивідуального та соціального джерел і векторів розвитку. Рівень розвитку вольових якостей визначає силу внутрішнього джерела активності суб'єкта, спрямованого на ті чи інші цілі, у тому числі на оцінку оточуючої дійсності та на вироблення особистісної, автономної системи цінностей. В основу методології нашого дослідження покладені ідеї про вплив сімейного та суспільного виховання як важливих джерел критерію оцінки, які лежать в основі формування ціннісних орієнтацій дошкільників.

Також вихідним положенням нашого дослідження є думка про вплив соціокультурного середовища на формування системи ціннісних орієнтацій яке в більшій мірі опосередковується засобами масової інформації – електронних ЗМІ (телебачення, система Інтернет, тощо).

Саме тому основним **завданням** викладу матеріалів у статті виступає:

1. Опис ієрархії переваг і відторгнень дитиною старшого дошкільного віку оточення (поле цінностей).
2. Подача в узагальненому вигляді даних про силу внутрішнього джерела активності дошкільника спрямованої на вироблення автономної системи цінностей.

Виклад основного матеріалу. Все вище вказане націлило на створення програми наукового дослідження, в основу якого покладений найбільш ефективний метод дитячої психології – спостереження.

ПРОГРАМА НАУКОВОГО СПОСТЕРЕЖЕННЯ.

Тема: Особливості ціннісних орієнтацій дітей старшого дошкільного віку в сучасних умовах суспільного виховання.

Мета спостереження:

Визначення психологічної основи та специфіки основних особливостей становлення системи ціннісних орієнтацій шестирічок.

Об'єкт: ціннісна сфера дітей дошкільного віку.

Предмет: процес становлення ціннісних орієнтацій дітей в сучасних умовах суспільного виховання.

Завдання спостереження:

1). Виявлення первинних ціннісних орієнтацій дітей старшого дошкільного віку в процесі творчої діяльності;

2). Узагальнення результатів вільної поведінки дітей в умовах виконання творчого завдання та спілкування з дорослими й однолітками з метою виявлення висловлювань та вчинків, які відображають їх ціннісні орієнтації;

3). Здійснення аналізу продуктів діяльності (малюнків) з метою уточнення й об'єктивації виявлених ціннісних орієнтацій.

Методи дослідження:

1. Обсерваційний – безпосереднє, структуроване, оцінююче спостереження за дитиною в процесі виконання творчого завдання та спілкування з дорослими та однолітками.

2. Праксиметричний – аналіз дитячих малюнків.

Спосіб проведення спостереження.

Дошкільник включається в ситуацію виконання ігрового діагностичного завдання: «Намалюй найкрасивіше та саме негарне в житті». Безпосередньо проводиться спостереження з фіксацією отриманих даних в протоколах.

Засоби та способи реєстрації об'єкта спостереження.

Реєстрація результатів спостереження відбувається у протоколах.

Спосіб реєстрації: використання умовних знаків.

Обробка та інтерпретація інформації.

Визначаються результуючі дані, робляться висновки.

У дослідженні прийняло участь 200 дітей старшого дошкільного віку. Дослідження проводилося на базі Оболонського району міста Києва. Для аналізу нами були взяті наступні блоки: «Я та мої цінності», «Я та дитячий садок», «Я та моя сім'я», «Я та світ навколо мене».

Керуючись завданнями нашого дослідження був проведений аналіз дитячих малюнків, розподілених на дві підгрупи. В першу підгрупу входили малюнки з відображенням того, що діти сприймають як цінне для себе, позитивне, що приносить радість, задоволення. В другу підгрупу увійшли малюнки з відображенням негативного, протилежного тому, що діти відображали в перших малюнках.

Отже, 41,5 % як чарівне, прекрасне намалювали природу, практично в кожному малюнку (незалежно від статі) було намальоване сонце, дерева, квіти. Коментар Андрія К. (5,8 р.) до свого малюнку: «Я намалюю сонце, бо це добро, воно гріє, людям добре, я люблю коли тепло, світло. Мені тоді радісно. Дуже красиві квіти, я їх намалюю, хоч і не дуже вмію їх малювати, їх дівчатка малюють, але я теж намалюю. Красиво коли дерева зелені, я їх намалюю. Природа вся красива». Але і в природі діти вбачають негативні природні явища. Так 27,9 % дітей вважають дощ, сильний вітер, сніг, грозу, блискавку як зле, неприйнятне. Коментар Кіри П. (5,5 років): «Я намалюю хмари і дощ, він злий, поганий. Собаці нема де від нього сховатися. Мамі не можна під дощем ходити, бо вона дитинку скоро народить».

Друге місце (20,6%) серед того, що діти вбачають за цінне посіла сім'я. 7,9 % дітей вбачають свою сім'ю найпрекраснішою у світі. Особливе місце посідає образ матері. Коментар до малюнку Дмитра Х. (5,5 р.): «Намалюю свою маму, вона найкрасивіша. Сердечко поруч. Я маму дуже люблю. Малюнок для неї малюю. Я їй покажу, вона зрадіє». Валя Х. (5,5 р) відзначає, що дуже любить маму, у неї волосся спочатку було довге, а зараз коротке, і що поруч з мамою вона намалює метелика, бо він такий же красивий, як і мама. 2,6 % дошкільників у своїх малюнках центральне і основне місце віддають малюванню образу матері. Бабуся також у 0,8 % дітей асоціюється з добром,

при цьому цей образ пов'язується з бабусею, будинком, відпочинком, смачними пиріжками. Такий же процент дітей 0,8 % позитивні емоції отримують, коли у батьків гарний настрій, коли вони разом подорожують, коли разом святкують. 1,7 % дітей вважають присутність подарунків отриманих у колі сім'ї та любов великим щастям. 3,5 % дошкільників вважають охоронцями себе та своєї родини бога та ангелів. Члени сім'ї малюються згуртованими, серед них обов'язково є і автор малюнку. Однак 4,2 % дітей в батькові, братові бачать негатив. 0,8% бачать негатив у курінні батька, його поганому настрої, образах братів, самотності бабусі. 4,2% дітей негативом вбачають присутність чорних сил, що впливає на самих дітей та членів їх родини. 0,8 % дітей розрив у сім'ї (малюють як розбите серце) переживають як негативне явище.

Третє місце (9,6 %) в ієрархії переваг діти віддають спілкуванню. 4,4 % дітей відображають спілкування себе з дорослими в ігровій діяльності, 0,8 % у сумісній праці в природі. Радісні враження, позитивні емоції діти отримують і від спілкування з однолітками. 4,4 % дошкільників малюють себе та своїх друзів, що свідчить про цінність дружби, дружніх стосунків. Аналіз дитячих малюнків свідчить про те, що дітям комфортно знаходитися в дитячому садку, найчастіше вони відображають радісні почуття, пов'язані з діяльністю в дитячому садку, спілкуванню з однолітками. В цілому діти позитивно налаштовані на спілкування з дорослими та однолітками. Однак 6,7% дітей вважають вчинки дорослих як негатив для себе, це порушники порядку, через яких увечері страшно виходити з дому, люди зі зброєю. Засмучують 7,6 % дітей бійки, сварки з ровесниками. 1,6 % дітей негативним вважають руйнування людьми природи, 0,8 % покинуте людьми сміття. 1,6 % дітей росіян і «Вову Путіна» вбачають як зло.

На основі спостережень ми констатували, що у 56,6 % дошкільників спілкування з дорослими при виконанні запропонованого завдання сформоване на високому рівні, 28,3 % – на рівні вище середнього, у 15 % дітей – на середньому рівні.

При малюванні діти вводились у ситуацію, коли завдання необхідно було виконувати разом. Було зафіксовано, що 43,3 % дітей мають високий рівень сформованості роботи разом з однолітками, у 30 % дошкільників це уміння сформоване на рівні вище середнього і у 26,6 % дітей рівень сформованості досягає середнього рівня розвитку.

Четверте місце (8,8 %) серед пріоритетів діти віддали героям мультимедіа. З малюнків видно, що у 4,4 % дітей комп'ютерні ігри мають місце в житті, 4,4% дівчаток малюють фей з мультфільмів. Про вплив ЗМІ на формування ціннісних орієнтацій дітей свідчать і дані про те, що 25,4 % дітей негативним вважають монстрів, привидів, чаклунів, Дракулу, скелетів, зомбі з комп'ютерних ігор, мультфільмів, 0,8 % вовка з мультфільму про колобка. Відповіді на додаткові запитання по ходу виконання основного завдання свідчать, що 43,2 % дітей люблять грати в комп'ютерні ігри, комп'ютер, телевізор, телефон – найулюбленіша техніка. Отже, ми бачимо, що в життя дитини все більше і більше входить комп'ютер, відповідно й Інтернет, і сучасні діти про це вже добре інформовані.

П'яту позицію в ієрархії переваг посіли ігри дітей, будівлі 3,5 % відобразили в малюнках найулюбленіше заняття – гру, така ж частина дітей вважає будівлі як красиве, корисне в житті людини.

Шосту позицію в ієрархії цінностей займають школа, пізнання, одяг, тварини, транспорт. 2,5 % дітей намалювали будівлю школи і констатували, що вже пора в школу, така ж кількість дітей написали літери і відзначили, що треба вчитися читати і писати, бо це допоможе в школі та бути розумними, красиве вбрання намалювали 2,5 % дівчаток, тваринам віддали перевагу також 2,5 % дошкільників, однак 6,7 % дітей вважають, що тварини приносять зло (бджоли кусаються, кицьки дряпають, чайки забирають їжу), 2,5 красу транспорту відмітили у своїх малюнках, але 1,6 % відмітили, що від транспорту можна отримати травмування.

У процесі наукового спостереження ми виявили і рівень розвитку вольових якостей, який визначає силу внутрішнього джерела активності дитини

старшого дошкільного віку, спрямованого на ті чи інші цілі, у тому числі на оцінку оточуючої дійсності та на вироблення особистісної, автономної системи цінностей. Так от, 50% досліджуваних нами дітей виявили високий рівень **самостійності** у виконанні запропонованого завдання, 33,3 % – рівень вище середнього, 16,6 % дітей – середній рівень. 66,6 % дошкільників мали високий рівень **допитливості**, 25 % - вище середнього, 10 % – середній, 3,3 % дошкільників мали рівень нижче середнього. 33,3 % дошкільників мали високий рівень **цілеспрямованості**, 48,3 % вище середнього і 18,3 % середній рівень. **Впевненість** у своїх діях на високому рівні мали 43,3 % дошкільників, 35 % вище середнього рівня, 21,6 % продемонстрували рівень своєї впевненості на середньому рівні. **Сміливість** у прийнятті рішення при виконанні запропонованого завдання на високому рівні мали 50 % дітей, 26,6 % мали рівень вище середнього, 21,6 % – середній рівень, 1,6 % дітей рівень нижче середнього. 38,3 % дітей проявили високий рівень **наполегливості** при виконанні завдання, 41,6 % – рівень вище середнього і 20 % дітей – середній рівень. Узагальнені дані свідчать про достатній рівень сформованості вольових якостей дітей, що надає впевненості говорити про те, що діти старшого дошкільного віку мають достатні можливості (при створенні певних умов) мати ціннісні орієнтації, які задають загальну спрямованість інтересам та устремлінням особистості дитини старшого дошкільного віку.

Висновки. Таким чином, аналіз дитячих малюнків надав можливість побачити ієрархію індивідуальних переваг ставлення дітей до дійсності, сім'ї, дитячого садка, дорослих, однолітків, визначити ієрархію переваг, та відторгнень. Сучасні діти люблять природу, сім'ю, дитячий садок, людей, готові до спілкування. Тому віддають перевагу красі природи, сім'ї, спілкуванню з дорослими та дітьми. Діти орієнтуються в найближчому оточенні, уявляють своє сучасне та майбутнє. Дошкільники можуть оцінити те, без чого не зможуть обійтися, що треба оберегати. Сучасні діти активно цікавляться мобільними телефонами, комп'ютерами, Інтернетом, тому герої ЗМІ займають четверту позицію в ієрархії цінностей, але це впливає на їх

психічний стан, малюнки дітей свідчать про дефіцит спілкування як з дорослими так і з однолітками, членами своєї родини. Отримані дані підтверджують гіпотезу про вплив соціокультурного середовища на формування системи ціннісних орієнтацій яке в більшій мірі опосередковується засобами масової інформації – електронних ЗМІ (телебачення, система Інтернет, тощо).

Наші дослідження підтверджують положення про те, що ціннісні орієнтації закладаються в старшому дошкільному віці та досягають свого певного рівня узагальненості.

Література

1. Базовий компонент дошкільної освіти України (нова редакція). [Електронний ресурс]. URL: [mon.gov.ua > mages /files /kollegiy/ kollegiy 5. doc](http://mon.gov.ua/mages/files/kollegiy/kollegiy_5.doc) (дата звернення: 05.04.2018).
2. Карабаєва І.І. Особливості визначення рівня сформованості етичних інстанцій у старших дошкільників. *Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України* / [гол. ред. С.Д. Максименко]. Київ: «ТОВ «Срібна хвиля», 2016. Т. IV. Психологія розвитку дошкільника. Вип. 12. С. 62–74.
3. Соловйова Л.І. Характеристика довільної поведінки як чинника прийняття старшими дошкільниками соціально значущих цінностей. *Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України* / [гол. ред. С. Д. Максименко]. Харків : КЦ ФОП Іванової М. А., 2017. Т. IV. Психологія розвитку дошкільника. Вип. 13. С. 151–159.
4. Ціннісні орієнтації дитини у дорослому світі : навч.-метод. посіб. /Т.О. Піроженко, Л.І. Соловйова та ін. Київ: Видавничий дім „Слово”, 2016. 248 с.

References

1. *Bazovyyu komponent doshkil'noyi osvity Ukrayiny (nova redaktsiya)* [The base component of preschool education (new edition)]. URL: [mon.gov.ua > mages /files /kollegiy/ kollegiy 5. doc](http://mon.gov.ua/mages/files/kollegiy/kollegiy_5.doc). (date of receipt on 05|04|2018). [in Ukrainian].

2. Karabayeva, I.I. (2016). Osoblyvosti vyznachennya rivnya sformovanosti etychnykh instantsiy u starshykh doshkil'nykiv [Specifics of determining the level of formation of ethical instances in older preschoolers] S.D. Maksymenko (Ed.). *Aktual'ni problemy psykholohiyi – Actual problems of psychology : Collection of scientific works of the H.S. Kostyuk Institute of Psychology NAPS of Ukraine.* (Vols. IV, issue 12), (pp. 62–74). Kyiv: TOV "Sribna xvy`lya". [in Ukrainian].
3. Soloviova, L.I. (2017). *Xaraktery`sty`ka dovil`noyi povedinky` yak chy`nny`ka pry`jnyattya starshy`my` doshkil`ny`kamy` social`no znachushhy`x cinnostej [Characteristics arbitrary behavior as a factor of olders preschoolers adoption socially significant values].* S.D. Maksymenko (Ed.). *Aktual'ni problemy psykholohiyi – Actual problems of psychology : Collection of scientific works of the H.S. Kostyuk Institute of Psychology NAPS of Ukraine.* (Vols. IV, issue 13), (pp. 151–159). Kharkov: KCz FOP Ivanovoyi M.A. [in Ukrainian].
4. Pirozhenko, T.O, Soloviova, L.I. et.al. (2016). *Tsinnisni oriyentatsiyi dytyny u doroslomu sviti [Values of the child in the adult world].* Kyiv: Vy`davny`chy`j Dim «Slovo». 248 s. [in Ukrainian].

УДК 372.011.31:373.2

**ВЕРБАЛЬНІ ЗАОХОЧЕННЯ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ
ВПЕВНЕНОСТІ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

Кондратець І.В.

**кандидат педагогічних наук, старший викладач
кафедри дошкільної освіти, Педагогічний інститут
Київського університету імені Бориса Грінченка**

У статті розглядаються особливості застосування дорослими вербальних заохочень та позитивних оцінок, які сприяють формуванню впевненості у дітей дошкільного віку; представлено аналіз наукових джерел із теми; досліджуються конструктивні й деструктивні способи схвалення; пропонуються рекомендації щодо ефективних методів і прийомів схвалення.